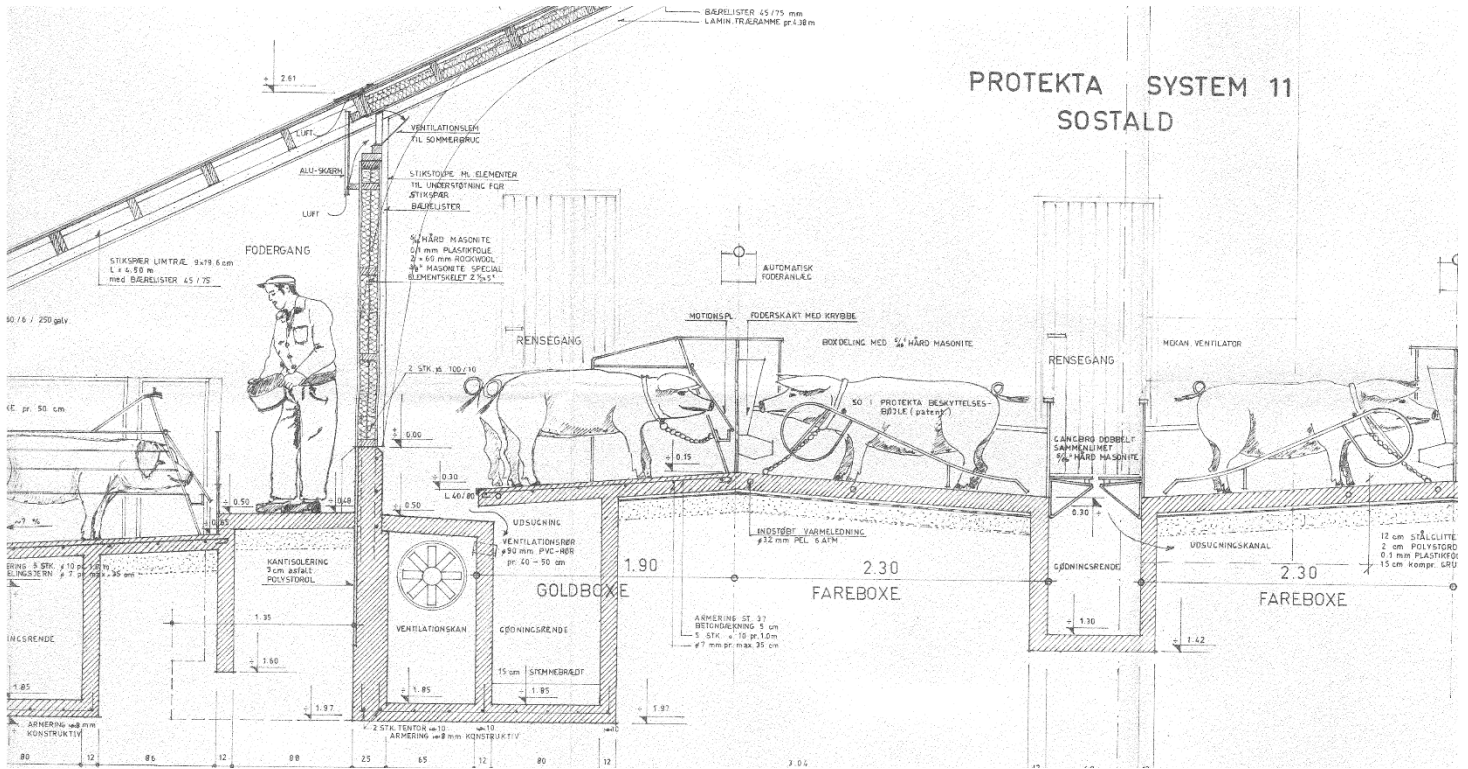

Husdyr i opbrud

Industrialisering i stalden og husdyr som levende kulturarv i forandring

Projektansøgning til Augustinus Fonden: Forskning i Kulturarv 2025

Projektperiode: 2026-2028

Deltagere:

Esben Bøgh Sørensen, ph.d., bevaringschef og museumsinspektør ved Det Grønne Museum.

Paul Sharp, professor i økonomisk historie, leder af Historical Economics and Development Group ved SDU.

Mette Vaarst, seniorforsker ved Institut for Husdyr- og Veterinærvidenskab, AU.

Hanne Kongsted, lektor ved Institut for Husdyr- og Veterinærvidenskab, AU.

Illustration: Tværsnitstegning af de første industrialiserede sostalde med fiksering af søer og gyllekanaler fra firmaet Dansk Protekta, ca. 1970.

Introduktion

Dansk landbrug var historisk set en central drivkraft i både Danmarks økonomiske udvikling og den nationale identitet. Husdyrholdet, især produktionen af smør og bacon, var økonomiske hjørnesten og symboler på dansk landbrugskultur. Husdyrracer som den røde malkeko og bacongrisen blev nationale ikoner med stor betydning for landets selvforståelse. Fortællingen om landbruget og husdyrene som grundlag for det moderne Danmark præger fortsat både vores kultur, landskab og madvaner.

I dag er denne fortælling i krise. Der har aldrig været flere husdyr i Danmark – men aldrig har afstanden mellem os og dyrene været større. Husdyrholdet er blevet en usynlig, industrialiseret proces, hvor dyrene ikke er en præsent del af hverdagen, men i stedet er produktionsenheder i et anonymt system under pres. Samtidig står den omfattende animalske produktion i dag overfor alvorlige udfordringer. Bekymringer om dyrevelfærd, miljøpåvirkning og klimaaftryk er blevet stadigt mere presserende, og der er en voksende opfordring til at reducere forbruget af animalske fødevarer.

Husdyr i opbrud vil undersøge, hvordan industrialiseringen af husdyrholdet fra Anden Verdenskrig til i dag har ændret både husdyrproduktionen, forholdet mellem mennesker og dyr samt den kulturelle forståelse af husdyrene og deres status som kulturarv. Gennem et tværfagligt samarbejde mellem kulturhistorie, økonomisk historie og husdyrvidenskab vil projektet kaste nyt lys på, hvordan denne omstilling har bidraget til den krise, vi i dag oplever mellem mennesker og husdyr.

Projektets resultater vil bidrage til at forbinde de aktuelle debatter om vores nationale selvforståelse som landbrugsland og tidens klima- og naturkriser med de historiske betingelser for vores nuværende forhold til husdyrene. En dybere indsigt i husdyrholdets industrialisering er afgørende for at forstå de nutidige økologiske kriser og kulturelle opbrud – og for at kunne forestille os en mere bæredygtig fremtid, hvor den levende kulturarv fungerer som både refleksionsrum og pejlemærke.

Forskningspositionering- og spørgsmål

Husdyrenes rolle i det industrielle landbrug har traditionelt været underbelyst i den internationale historiske forskningslitteratur. I de senere år er der dog udkommet en lang række publikationer, der behandler industrialiseringen af husdyrholdet mere specifikt, og vi kan nu tale om et voksende internationalt forskningsfelt (Settele & da Silva 2024; Anderson, 2019; Woods, 2014; Sayer, 2013; White, 2011).

I Danmark findes der ingen tilsvarende forskning. Mens perioden fra landboreformerne til andelsbevægelsen er grundigt behandlet (for nyeste litteratur, se eksempelvis Lampe & Sharp, 2018; Sørensen, 2025), har industrialiseringen af landbruget fra 1950'erne og frem ikke fået samme opmærksomhed. Den eksisterende forskning i perioden har primært fokuseret på overordnede tendenser i den såkaldte ”strukturudvikling”, hvor de mange små, alsidige gårde i 1950'erne forsvandt til fordel for færre, større og mere specialiserede bedrifter – ofte i kontekst af landbrugets dalende betydning for den nationale økonomi (Boje & Nevers, 2024; Hansen & Kærgård, 2022; Kærgård & Dalgaard, 2014). Derimod findes stort set ingen historisk forskning i industrialiseringen af husdyrholdet og dens konsekvenser – hverken for dyrene i staldene eller for husdyrenes kulturelle betydning i samfundet (se dog Bavnsbjerg, 2022; Lampe & Sharp, 2025).

Husdyr i opbrud belyser således et hidtil overset område i dansk historie og kulturarv ved at undersøge den dobbelte betydning af husdyrholdets industrialisering – både som praktisk-teknisk, kulturel og økonomisk omvæltning i staldene og inden for landbruget selv og som en transformation af samfundets kulturelle opfattelse af husdyrene og deres status som kulturarv. For at indsnævre fokus vil projektet fokusere på de to vigtigste arter i landbruget siden Anden Verdenskrig, nemlig grise og kvæg.

For at forstå, hvordan kvæg og grises status som kulturarv har forandret sig, er det nødvendigt først at undersøge de strukturelle og praktiske forandringer, som industrialiseringen medførte i landbruget, og hvordan disse påvirkede forholdet mellem mennesker og dyr. På den baggrund stiller projektet følgende centrale forskningsspørgsmål:

- 1) *Hvordan blev industrialiseringen gennemført i malkekvæg- og svinehold i dansk landbrug, og hvilke drivkræfter lå bag denne udvikling?*
- 2) *Hvilke konsekvenser havde industrialiseringen af mælke- og svineproduktionen for dyrene og deres livsvilkår samt forholdet mellem mennesker og dyr i produktionen?*
- 3) *Hvordan påvirkede industrialiseringen af malkekvæg- og svineholdet den kulturelle opfattelse af disse husdyr i resten af samfundet og deres status som kulturarv?*

Teoretisk og metodisk ramme

Hverken den kulturhistoriske eller økonomisk historiske tilgang har traditionelt haft dyrene i centrum. Tværtimod er de ofte indgået som passive baggrundselementer for menneskelige handlinger og økonomiske statistikker. I de senere år har feltet *animal history* gjort op med denne tilgang og rykket dyrene ind som medskabere af historiske forandringer (Vandersommers, 2025; Way, 2020). Den dyrehistoriske tilgang har dog haft vanskeligt ved at blive integreret i den landbrugshistoriske forskning, idet landbrugsdyrene i ekstremt grad lever i menneskestyrede- og kontrollerede miljøer (Settele, 2020 & 2022).

Husdyr i opbrud trækker på nyere kritiske forsøg på at sætte dyrene i centrum for den landbrugshistoriske forskning, men samtidig ud fra den erkendelse, at netop i landbruget bliver dyrene i ekstrem grad genstandsgjort af menneskers behov og handlinger (Settele, 2018, Wadiwel 2023). Projektet undersøger således dialektikken mellem, hvordan menneskelige motiver og handlinger formede husdyrene og deres miljø, og hvordan dyrene – som biologiske væsener med egne behov, adfærd og grænser – påvirkede mulighederne for at realisere industrialiseringens mål. Her bidrager husdyrvidenskaben med metoder og indsigter, der nuancerer forståelsen af, hvordan dyrene – selv i stærkt menneskestyrede miljøer – spillede aktive roller i produktionssystemerne og satte grænser for, hvordan de kunne udnyttes. Ved at introducere nye perspektiver på dyrenes rolle i landbrugshistorien bidrager projektet samtidig til den teoretiske og metodiske videreudvikling af *animal history*.

Industrialiseringen af husdyrholdet gav samtidig anledning til en kulturarvsliggørelse af de såkaldte gamle husdyrracer, ofte med fokus på genbevaring og kulturhistorisk værdi. Forskningen har dog primært beskæftiget sig med racernes oprindelse, mens forbindelsen mellem industrialisering og kulturarvsliggørelse er underbelyst (Hedegaard, 1999; Szekeres mfl., 2016). *Husdyr i opbrud* udfylder denne mangel og placerer kulturarv centralt ved at anlægge en dynamisk forståelse, hvor både racerne og de menneskelige indgreb, der har formet deres biologi og livsbetingelser, ses som en del af kulturarven. Ved at inddrage husdyrene som levende aktører, der selv er blevet formet af –

og har reageret på – industrialiseringen, udfordrer projektet gængse forestillinger om, hvad levende kulturarv er. Dermed bidrager det også til en mere tidssvarende tilgang til husdyrene som levende kulturarv i forandring, der samtidig kvalificerer det praksisnære bevaringsarbejde.

Forskningsdesign og arbejdspakker

Det tværfaglige samarbejde mellem kulturhistorie, økonomihistorie og husdyrvidenskab muliggør en helhedsforståelse af husdyrholdets industrialisering, hvor økonomiske og biologiske forhold inddrages som analytiske perspektiver på de kulturhistoriske forandringer. Alle tre fagligheder spiller en rolle i de enkelte arbejdspakker, dog med forskellig vægtning afhængigt af problemfelt og metode.

Arbejdspakke 1: Industrialiseringen af husdyrholdet og dens drivkræfter

Denne arbejdspakke undersøger de kulturelle og økonomiske drivkræfter bag industrialiseringen af mælke- og svineproduktion samt den praktisk-tekniske gennemførelse, der ofte skete i konfrontation med husdyrenes biologiske respons og adfærd. Undersøgelsen fokuserer på to centrale dimensioner:

1. Teknologiske og strukturelle forandringer
 - Analyse af fremvæksten af nye staldtyper og tekniske installationer, der har implementeret en industriel rytme i husdyrproduktionen.
 - Undersøgelse af intensiverede arbejdsprocesser, herunder sundhedsmæssige, medicinske og foder-mæssige tiltag.
2. Avlsudvikling og genetisk transformation
 - Analyse af, hvordan nye avlsmetoder har fortrængt tidligere dominerende kvæg- og griseracer for at optimere produktiviteten.
 - Vurdering af, hvordan denne avlsudvikling har ændret dyrenes biologi og funktion i produktionssystemet.

Arkiv- og kildestudier af beretninger og meddelelser fra landbrugsorganisationer, landbrugsfaglige tidsskrifter og lærebøger samt historiske produktionsdata, eksportstatistikker og avlsberetninger danner grundlag for en analyse af de kulturelle og økonomiske drivkræfter bag industrialiseringen i staldene. Den husdyrvidenskabelige tilgang bidrager med perspektiver, der gør det muligt at tolke udviklingen i staldmiljøer og avlsprogrammer ud fra dyrenes biologiske og adfærdsmæssige betingelser og forandringer.

Arbejdspakke 2: Industrialiseringens konsekvenser for husdyr og menneske-dyr forholdet i produktionen

Denne arbejdspakke bygger videre på materialet fra arbejdspakke 1 og undersøger, hvordan industrialiseringen har ændret husdyrenes livsvilkår og menneske-dyr-relationer, herunder dyrenes biologiske og adfærdsmæssige reaktioner som aktører og grænsesættere i produktionssystemet. Arbejdspakken er opdelt i en historisk og en nutidig del:

1. Den historiske del
 - Analyserer, hvordan nye produktionsformer, teknologier og avlsmetoder har ændret husdyrenes livsvilkår, interaktionerne mellem mennesker og dyr samt, hvordan opfattelsen af husdyrene forandrede sig blandt aktører som landmænd, dyrlæger, avlsforeninger og landbrugsorganisationer.
 - Kildemateriale inkluderer fotografier, film, staldmanualer, landbrugstidsskrifter og blade, veterinære beretninger og rapporter om husdyrs sundhed og adfærd.

2. Den nutidige del

- Baseres på kvalitative interviews med landmænd, landbrugsrådgivere og forskere inden for husdyrproduktion.
- Undersøger, hvordan industrialiseringens udvikling fortsat former både dyrenes vilkår og menneskers relation til dem.

Metodisk kombineres analyser af de kulturelle og økonomiske sider af forandringerne i menneske-dyr-relationerne i de nye produktionssystemer med undersøgelser af de biologiske og adfærdsmæssige forandringer hos dyrene og deres livsvilkår. Kombinationen af historisk materiale og kvalitative interviews sikrer en nuanceret forståelse af både kontinuitet og brud i husdyrenes livsvilkår samt i relationerne mellem mennesker og dyr inden for den animalske produktion.

Arbejdspakke 3: Opbrud i den kulturelle opfattelse af husdyrene i samfundet og deres status som kulturarv

Med afsæt i resultaterne fra de to første arbejdsplaner undersøger denne arbejdsplan, hvordan industrialiseringen har transformeret husdyrenes kulturelle betydning og dermed, hvordan dyrene som biologiske væsener også indtager en symbolsk funktion. Fokus er på to centrale aspekter:

1. Den offentlige debat om industrialiseringen af husdyrholdet
 - Analyse af dagblade, dokumentarer, tv-indslag og politiske debatter for at undersøge reaktioner på industrialiseringen, herunder diskussioner om dyrevelfærd og husdyrenes miljømæssige påvirkning.
 - Kortlægning af centrale diskurser og begreber, der har formet opfattelsen af husdyr i takt med industrialiseringen af husdyrholdet.
2. Husdyrenes kulturarvsliggørelse
 - Undersøgelse af, hvordan visse husdyr er blevet en del af kulturarven som reaktion på industrialiseringen.
 - Analyse af bevaringsinitiativer for gamle husdyrracer samt museale og populærkulturelle fremstillinger af husdyr.

Metodisk kombineres kultur- og idéhistorisk analyse af medier og offentlige debatter med kulturarvsstudier af, hvordan bestemte racer og dyregrupper er blevet symboler på fortidens landbrug. Samtidig inddrages økonomisk historiske data og husdyrvidenskabelige perspektiver for at belyse relationerne mellem dyrenes ændrede funktion i produktionen og effekten på deres symbolske betydning.

Projektets forankring og samarbejde

Husdyr i opbrud er forankret på Det Grønne Museum (DGM), Danmarks nationale museum for landbrugets historie, og ledes af ph.d. og bevaringschef Esben Bøgh Sørensen. Sørensen har gennem en række nye publikationer rykket ved vores traditionelle forståelse af dansk landbrug. Han spiller en væsentlig rolle i fornyelsen dansk landbrugshistorisk forskning og har en stærk forbindelse til internationale landbrugshistoriske forskningsmiljøer. Museets bibliotek og arkiv udgør en vigtig del af projektets empiriske grundlag. Derudover driver museet en bevaringsbesætning af historiske kvæg- og griseracer. Som aktiv deltager i det offentlige bevaringsudvalg bidrager museet desuden med rådgivning til Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri i arbejdet med at bevare genressourcerne hos gamle danske husdyrracer.

Projektet gennemføres ved et tværinstitutionelt samarbejde med professor Paul Sharp (SDU), seniorforsker Mette Vaarst og lektor Hanne Kongsted (begge AU). Sharp er en af de fremmeste økonomihistorikere i Danmark med speciale i landbrug og har gennem flere publikationer bidraget til en ny forståelse af landbrugets betydning for den økonomiske udvikling. Vaarst og Kongsted er to af landets toneangivende eksperter på landbrug med henholdsvis kvæg og grise, med mange års erfaring i tværdisciplinær forskning om mennesker og dyr i landbruget. Projektet vil således styrke samarbejdet mellem førende eksperter inden for de tre fagområder og skabe grobund for også fremtidige helt nye indsigter i dansk landbrugs udvikling. Som en del af projektet oprettes en kulturhistorisk postdoc-stilling ved DGM. Postdocen vil blive forankret i museets og de deltagende institutioners forskningsmiljøer og vil, i tæt samarbejde med museets bevaringschef, få en central rolle i arbejdet med dele af alle tre arbejdsplaner og bidrage til at skabe faglig kontinuitet på tværs af projektet.

Vidensdeling og formidlingsplan

Et advisory board bestående af den førende internationale forsker inden for landbrugets kulturhistorie professor Karen Sayer (Leeds Trinity University), professor Markus Lampe (Wirtschaftsuniversität Wien) og Dr. Orla Shortall (James Hutton Institute) vil blive tilknyttet projektet og deltage i mindst to internationale forskningsseminarer på DGM. Dette sikrer internationaliseringen af forskningsprojektet, kvalificerer arbejdsplanerne fagligt og sikrer projektets fremdrift.

Projektet munder ud i mindst fire fagfællebedømte artikler, publiceret i anerkendte internationale tidsskrifter som *Agricultural History*, *Environmental Humanities*, *Animal History* og *Journal of Economic History*. Resultaterne vil desuden blive præsenteret på relevante internationale konferencer, herunder *Rural History*, *International Conference on Cultural History* og *European Social Science History Conference*. Som afslutning på projektet afholdes en større konference i samarbejde mellem DGM, SDU og AU, hvor projektets resultater præsenteres.

Projektet vil styrke DGMs faglige rolle og aktive deltagelse i samfundsdebatten om husdyrproduktion og husdyr som levende kulturarv. Gennem en række formidlings- og udviklingsinitiativer vil projektets resultater bidrage til at opgradere museets viden og formidling om husdyrenes rolle i kultur og samfund:

- Et offentligt kick-off-arrangement introducerer projektets forskningsspørgsmål for offentligheden og sætter fokus på behovet for ny viden for at forstå den aktuelle krise i vores forhold til husdyrene.
- En workshop med deltagere fra landbrugs- og fødevarerektoren samt aktører inden for bevaring og formidling af historiske husdyrracer skal sikre, at projektet forankres i og informeres af praksisfeltet.
- Udvikling af nye formidlingslag i eksisterende udstillinger, hvor menneske–dyr-relationer og husdyrenes kulturelle betydning integreres i en mere nuanceret og tidssvarende fortælling.
- Integrering af projektets forskningsresultater i museets undervisnings- og formidlingstilbud målrettet grundskoler og gymnasier.

Endelig vil projektets resultater danne grundlag for et større strategisk initiativ, som museet vil søge særskilt finansiering til: En opgradering af formidlingen af den levende kulturarv. Her vil forskningsbaseret viden fra projektet understøtte udvikling og ansøgning om nye formidlingsanlæg,,

der skal sikre en aktuel og engagerende formidling af de historiske husdyrracers betydning som kulturarv og skabe sammenhæng mellem museets inde- og udeområder.

Projektets overordnede tidsplan strækker sig fra 2026 til 2028 og er struktureret med udgangspunkt i de tre arbejdsplaner, der gennemføres i kronologisk rækkefølge med indbyrdes overlap. Dette sikrer en gradvis og sammenhængende opbygning af viden og en kobling mellem forskningsspørgsmål og resultater.

			2026												2027												2028																							
AP	Opgave	Tovholder (deltagere)	Jan	Feb	Mar	Apr	May	Jun	Jul	Aug	Sep	Oct	Nov	Dec	Jan	Feb	Mar	Apr	May	Jun	Jul	Aug	Sep	Oct	Nov	Dec	Jan	Feb	Mar	Apr	May	Jun	Jul	Aug	Sep	Oct	Nov	Dec												
1	Kortlægning og indsamling af kildemateriale	EBS (PS, VA, PD)																																																
	Dataindsamling- og behandling	PS (VA)																																																
	Analyse og skriveproces	EBS (PS, PD, HK, MV)																																																
	Milepæl 1: Forskningsseminar (med advisory board)	EBS (alle)																																																
	Delmål 1: Artikler indsendt																																																	
	Offentligt kickoff arrangement	EBS (alle)																																																
2	Kortlægning og indsamling af kildemateriale	PD (VA, HK, MV, EBS)																																																
	Interviews	HK (MV)																																																
	Analyse og skriveproces	MV (HK, PD, PS, EBS)																																																
	Milepæl 2: Workshop med praktikere	HK, MV (Alle)																																																
	Delmål 2: Artikler indsendt																																																	
3	Kortlægning og indsamling af kildemateriale	PD (PS, EBS, VA)																																																
	Analyse og skriveproces	PD (EBS, PS, MV, HK)																																																
	Milepæl 3: Forskningsseminar (med advisory board)	PS (alle)																																																
	Delmål 3: Artikler indsendt																																																	
	Milepæl 4: Afsluttende konference	Alle																																																
EBS=Esben Bøgh Sørensen PD=Postdoc PS=Paul Sharp MV=Mette Vaarst HK=Hanne Kongsted VA=Videnskabelig Assistent																																																		

EBS=Esben Bøgh Sørensen PD=Postdoc PS=Paul Sharp MV=Mette Vaarst HK=Hanne Kongsted VA=Videnskabelig Assistent

Litteratur

- Anderson, J.: *Capitalist Pigs: Pigs, Pork and Power in America*. West Virginia University Press, 2019.
- Bavnshøj, P.: "Husdyrene" i Gormsen, Gudrun (red.): *Dansk Landbrug 1945-2020*. Gads Forlag, 2022.
- Boje, P. & Nevers, J.: *Vejen til Velstand: Kapitalismen og det moderne Danmark – Tiden 1930-2020*. Syddansk Universitetsforlag, 2024.
- Hansen, H.O. & Kærgård, N.: "Udvikling og rammevilkår for dansk landbrug" i Gormsen, Gudrun (red.): *Dansk Landbrug 1945-2020*. Gads Forlag, 2022.
- Hedegaard, E.: *De danske husdyrracers kilder*. Dansk Landbrugsmuseum, 1999.
- Kærgård, N. & Dalgaard, T.: "Dansk landbrugs strukturudvikling siden 2. verdenskrig" i *Landbohistorisk Tidsskrift*, 2014.
- Lampe, M. & Sharp, P.: *A Land of Milk and Butter: How Elites Created the Modern Danish Dairy Industry*. The University of Chicago Press, 2018.
- Lampe, M. & Sharp, P.: "Of the bovine ilk: quantifying the welfare of dairy cattle in history, 1750–1900" i *Cliometrica*, 2025.
- Sayer, K.: "Animal Machines: The Public Response to Intensification in Great Britain, c. 1960-1973" i *Agricultural History* 87:4, 2013.
- Settele, V. & da Silva, C.M.: "The non-human in agriculture: technologies of agriculture and non-human aspects of farming." *The Routledge Handbook of Environmental History*. Routledge, 2024.
- Settele, V.: *Deutsche Fleischarbeit: Geschichte der Massentierhaltung von den Anfängen bis heute*. CH Beck, 2022.
- Settele, V.: "Cows and capitalism: humans, animals and machines in West German Barns, 1950-80". *European Review of History*, 25:6, 2018.
- Settele, V.: *Revolution im Stall: Landwirtschaftliche Tierhaltung in Deutschland 1945–1990*. Vandenhoeck & Ruprecht, 2020.
- Szekeres, B. mfl. *Gamle danske husdyrracers genomer – racernes oprindelse og slægtskab*. DCA rapport nr. 082, 2016.
- Sørensen, E.B.: *Andelsbevægelsens natur*. Aarhus Universitetsforlag, 2025.
- Vandersommers, D. mfl.: "Animal History: A Brief Introduction to its Past and Future." *Animal History*, 1:1, 2025.
- Wadiwel, D.: *Animals and Capital*. Edinburgh University Press, 2023.
- Way, A., et al.: "Roundtable: Animal History in a Time of Crisis." *Agricultural History*, 94:3 (2020).

White, S.: "From globalized pig breeds to capitalist pigs: a study in animal cultures and evolutionary history." *Environmental History* (2011).

Woods, A.: "Science, disease and dairy production in Britain, c. 1927 to 1980" i *Agricultural History Review*, 62:2, 2014.